

KAYNAKLAR

KİŞ /1988

SAYI/6

Sahibi

ŞEKERBANK

Genel Müdürlüğü adına

Yalçın Amanvermez

Yazı İşleri Müdürü:

Kadriye Bilgiç

Yayın adresi

Şekerbank

Genel Müdürlüğü

Atatürk Bulvarı No: 55

Yenişehir/Ankara

İstanbul İrtibat Bürosu

Şekerbank İstanbul Bölge

Müdürlüğü

Kaynaklar dergisi'ni

basıma hazırlayan

Emek Gazete ve

Matbaacılık Ltd. Şti.

İstanbul- 5 22 84 77

Sahife düzeni

Mustafa Modanlıoğlu

Fotoğraflar

İbrahim Tabakoğlu

Dergâh Yayınları

arşivi

Tashih

Orhan Söylemez

Yayın sekreteri

Abdurrahman Aydın

2 **Mehmet Akif Ersoy**

İstiklâl Marşı

3 **Prof. Dr.**

Mehmet Kaplan

Mehmet Akif Ersoy

11 **Özdemir Hanoğlu**

Mehmet Akif

15 **Prof. Dr.**

İnci Enginün

Mehmet Akif'te şahıslar

21 **Doç. Dr.**

İsmail Parlatır

Mehmet Akif'in şiiri üzerinde
bir üslup incelemesi

27 **Doç. Dr.**

Bilge Ercilasun

Asım hakkında bazı
düşünceler

29 **Doç. Dr.**

M. Zeki Kuşoğlu

Hattat Hamid Aytaç
ve imzaları

33 **Dr. Keriman Tüzün**

Levnî

36 **Doç. Dr.**

Nihat Aktaş

Prof. Dr. Curt Kosswig ve
Manyas Kuş Cenneti'nin
tarihçesi

40 **İhsan Aslan**

Kardeş sanatkârlar

44 **Prof. Dr.**

Mübahat S. Kütlükoğlu

Osmanlı ülkesinde Avrupa
sun'î kahvesi

51 **Prof. Dr.**

Bayram Kodaman

Dil, anadil ve
yabancı dilde öğretim

61 **Sevinç Çokum**

Dost eli

66 **Turan Oflazoğlu**

Gardiyan

81 **Orhan Söylemez**

Ölümünün 50. yılında

Mehmet Akif Ersoy

Mehmet Çınarlı'nın nesri ve

"Aynı yolda"

Londra'da tiyatro

Hilal görünce

84 **Cem Karaer**

85 **Nüket Esen**

87 **Orhan Söylemez**

MEHMET AKİF ERSOY *

Akiften bahsetmeden önce, ona karşı beslenen birbirine tamamiyle zıt iki duygudan bahsedelim. Muayyen temayülde olan bazı insanlar vardır ki, Akifi iyi tedkik etmeden, onu tamamiyle geri fikirli bir mürteci telakki ederler ve ondan hiç hoşlanmazlar. Buna karşılık, bir de Akif hayranları vardır. Bunlar da Akifi göklere çıkarırlar, en büyük Türk şairi sayarlar. Buna sebep de Akif'in dindar olmasıdır. Fakat böyleleri Akif'in din anlayışının, eski din anlayışından ne kadar farklı olduğunu bilmedikleri için, onun "modern" ve "garpli" tarafını da görmezler veya görmezlikten gelirler. Bunlar, Akif sevgileri dolayısıyla, Akife çattı diye kıy-

**Prof. Dr.
Mehmet Kaplan**

* Prof. Dr. Mehmet Kaplan Hoca'nın müsveddeleri arasında bulduğum, eski yazıyla yazılmış on sahifelik "Mehmet Akif Ersoy" başlıklı bu deneme, içinde geçen bazı kelime ve tabirlerden, bir konferans için hazırlandığı intibasını uyardırmaktadır. Metni olduğu gibi, hiç bir değişiklik yapmadan yayınlıyoruz (Doç. Dr. Zeynep Kerem)

metli Türk şairi Tevfik Fikret'e düşmandırlar.

Bu iki davranış tarzı da gayr-i aklıdır. Çünkü iki tarafın da Akifi ele alış tarzları ilmi esaslara dayanmaz. Her şeyden önce bir şairin bu tarzda ele alınmasının sakat olduğunu belirtelim. Edebiyat ilmi bir şair veya bir muharriri, başlıca üç esasa göre inceler:

1. Bir şairi bütün olarak her cephesiyle ele almak,
2. Devri içinde ele almak,
3. Edebiyat tarihine göre değerlendirmek.

Bunların birincisi şair veya muharriri bir tek tarafı ile değil her cephesi ile, bütünü ile görür. Tek cephelilik insanları daima hataya sürükler.

Akif, tek taraflı bir insan değildir. Bilakis bir hayli karışıktır. Bir defa Akif'in Tanzimat'tan sonraki birçok Türk şair ve muharriri gibi, birbirine tamamiyle zıt iki temayülü, şarklılıkla garplılığa, yani İslâmiyet ile Batı medeniyetini, kendisine göre birleştirmeğe çalışan bir insan olduğunu belirtelim. Akife, tamamiyle eski bir dindar gözü ile bakanlar nasıl yanıılıyorlarsa, onu Batı

medeniyeti düşma-nı te-
lakki edenler de al-
daniyorlar. Biz Akiften
bahsederken, bu iki
cephesini de belirterek,
hakikatin basit olmadı-
ğını ortaya koyacağız.

İkincisi, Akif, bu
devrin değil, II.Meşru-
tiyet devrinin adamıdır.
Safahat'ın ilk cildi
1911, ikinci cildi 1912,
üçüncü cildi 1913,

dördüncü cildi 1914, beşinci cildi 1917, altıncı
cildi 1924 yılında neşrolunmuştur. Bu tarihten
sonra Akif, Mısır'a gitmiş, orada yazdığı şiirleri
1933 yılında bastırmıştır. 1936'da Türkiye'ye
dönmüş ve aynı yılın 27 Aralık'ta ölmüştür.

Akif'in eserlerini anlamak için iki çerçeve içi-
ne koymak lâzımdır: 1.Kendi hayat çerçevesi,
2.İçinde yaşadığı devir, yani II.Meşrutiyet devri.

Akif'in eserleri üzerine tesir eden başlıca üç
büyük âmil vardır. Başta ailesi gelir. Akif, Fatih
müderrislerinden Mehmet Tahir Efendi'nin oğ-
ludur. Dindar bir aile muhitinde yetişmiştir.
Arapça ve Farsçayı öğrenmiştir ve kuvvetli bir
eski kültürü vardır. Fakat Akif daha sonra Halkalı
Baytar Mektebi'ne girmiş, Fransızca ve garp ilmi
de tahsil etmiştir. Böylece, aldığı terbiye ile şark
ve garp kültürünü nefsinde birleştirmiştir. Bunu
daha önce Namık Kemal, Hamid'de gördüğümüz
gibi Ziya Gökalp ve Yahya Kemal'de de görü-
yoruz.

Akif'in şahsiyet ve eseri üzerine tesir eden
ikinci mühim hadise, Türk tarihinde çok
heyecanlı bir devir olan II. Meşrutiyet devri-
rinde yaşamış olmasıdır. II.Meşrutiyet'ten önce,
Akif de ihtilâli yayan İttihad ve Terakki Cemiyet-
ti'ne girmiş, Hürriyet ihtilâlini alkışlamış, fakat
daha sonra Fikret, Rıza Tevfik ve daha başkaları
gibi, o da işleri kötü idare eden bu parti aleyhine
dönmüştür. II.Meşrutiyet devrinde herkes kendini
bir ütopyaya kaptırdığı gibi, Akif de İttihad-ı
İslâm ütopyasına gönül vermiştir. Asrın bir milli-
yetçilik asrı olduğunu görememiş, İslâm âleminin
dağılmak üzere olduğunu farkedememiş, daha
doğrusu, onu İttihad-ı İslâm fikri etrafında ayakta
tutabileceğini sanmıştır.

Fikret beynelmileliyetçi, Gökalp Turancı, Yah-
ya Kemal Osmanlıcı, Akif İttihad-ı İslâmcı idi.
Bugün bu dört ideoloji de iflâs etmiştir.

Burada çok mühim bir noktayı belirtelim. A-
kif, dindar olmakla beraber, hilâfetçi ve padişahçı
değildir. Hürriyet ve demokrasi taraftarıdır. Birin-
ci Büyük Millet Meclisi'nde mebus seçilmiş ve

*Bu
araştırma, Akif
hakkında beslenen iki
fikre de zıt bir Akif ortaya çıkarıyor.
Acaba, daha sonraki eserlerinde Akif,
bu fikirlerini terketmiş veya
değiştirmiş midir? Yoksa,
onları geliştirmiş
midir?*

İstiklâl Marşı'nı yaz-
mıştır. Esasen hilâfet
veya diktatör rejimi ile
İslâmiyet arasında sıkı
bir münasebet yoktur.
Tanzimat devrinde yine
çok dindar bir ihtilâlcı
olan Ali Suavi, İslâmi-
yet'e en uygun rejimin
Cumhuriyet olduğunu
ispat etmişti. Bugün İs-
lâmiyet ile siyasî bir fi-
kir olan İttihad-ı İs-

lâm'in da aynı olmadığını tarih göstermiştir. Her
millet, ayrı ayrı müslüman olabilir. Bunların bir
bayrak altında toplanmalarına zaruret yoktur. A-
kif'in İslâmiyet'i nasıl ele aldığını ileride
göreceğiz. Şimdiden şu kadarını söyleyelim ki,
Akif, eski tipte dindar değildir. Bugün anlaşılan
mânâda dindardır. O, bizde ve İslâm memleketle-
rinde çok yayılmış olan dünyaya karşı, hayata
karşı alâkasız eski tip din anlayışını şiddetle tenkit
eder. Akif'in orijinal tarafı, dini, çok yeni bir
şekilde anlamış olmasıdır.

Akif üzerine tesir yapan üçüncü büyük âmil,
tıpkı Mehmed Emin'de olduğu gibi, tamamiyle
Fikret'in, François Coppée'den aldığı hikâye
tarzındaki şiir dilinin kuvvetle tesiri altında kalmış
olmasıdır. Fikret'in ikinci bir tarz olarak bazı
örneklerini verdiği realist, diyaloglu, portreli, de-
korlu hikâye tarzındaki şiirlerini II.Meşrutiyet'ten
sonra, Mehmed Emin ile Mehmed Akif, kendile-
rine göre geliştirmişlerdir. Bunun hakiki şiirden
uzak bir yol olduğunu ileride izah edeceğiz. Bura-
da bir noktayı daha belirtelim. Bir milletin edebi-
yatı bir bütündür. Hakiki bir edebiyat tedkikçisi
için, yalnız bir şair, bir muharrir veya bir cereyan
veya bir devir bahis mevzuu olamaz. Türk milleti,
asırlar boyunca, pek çok şair ve muharrir ye-
tiştirmiştir. Bugün de yetiştirmektedir. Bunların
hepsini birden kavramaya çalışmak lâzımdır. Bir
milletin kültürü tezatlarla dolu bir zenginliktir. Bir
şairi, bir devri, bir cereyanı tutarak, ötekileri red-
detmek, ilmî bir davranış tarzı değildir. Bir mille-
tin kültürü tezatlarla gelişir. İslâmlıktan önce bir
Türk edebiyatı vardır. İslâmî bir Türk edebiyatı
vardır. Bir de batı tesiri altında modern bir Türk
edebiyatı vardır. Bunların hepsi de bizim edebi-
yatımızdır, bizim malımızdır. Türkçe yazmış olan
her Türk şairi, Türk milletin malıdır. Benim için
Oğuz Kağan Destanı da, Yunus Emre Divanı ka-
dar mühimdir. Ahmed Midhat Efendi ile Beşir Fu-
ad, hayat görüşleri bakımından birbirine tama-
miyle zıttır. Ben ikisine karşı da alâka duyarım .
Keza benim için Tevfik Fikret de Akif de, Cahit

Sıtkı da, Orhan Veli de kıymetli şairlerdir. Edebiyat kültürünün faydası, insanı, birbirinden tamamiyle farklı şahsiyetlerle karşılaştırarak, dar fikirlikten, taassuptan kurtarmasıdır. Memleketimi de, sahilleri, dağları, ovaları, yaylaları, gölleri, şehirleri ile toptan, bir bütün olarak severim. Benim için sadece İstanbul yoktur. Erzurum da vardır. Kültürlü bir insan, yalnız kendi millî çerçevesi içinde kalmaz, başka milletlerin kültürlerini, memleketlerini, medeniyetlerini de merak eder, hattâ onları sever. Dar kafalık, tek fikirlik, ne kadar kıymetli olursa olsun, bir tek şeye saplanma, kültürsüzlük âlâmetidir ve son derece tehlikelidir. Böylelerinden şahsen çok korkarım. Böyleleri kolayca cinayet işleyebilir. Deliler tek bir şeye saplanırlar. Bizim tarihî an'anemiz, büyük imparatorluklar an'anesidir. Biz pek çok milletle, medeniyetle temas etmiş, karşılaşmışız.

Yunus Emre, bunun felsefesini

yapan o harikulâde müsamaha formülünü bulmuştur: "Yetmiş iki millete bir göz ile bakmak".

Bunu kültür sahasına da tatbik etmek ve değerli olan her şair ve edebiyatı sevmek lâzımdır. Demokrasi de bunu icap ettirir. Hürriyet prensibini kabul ettiniz mi, tezatları da kabul etmek mecburiyetindesiniz. Bu, şahsî tercihe mâni teşkil etmez. Nefî kendi gönlünü anlatırken:

Devr eder şey ciheti hem yine merkezde mukîm

der. Kültürlü bir insan da öyledir. Her şeyi görür, bilir, fakat kendi kendisidir.

I.Safahat (1911). Akif'in bu ilk kitabında, ekserisi uzun olmak üzere 36 manzume vardır. Bunlardan (Hasta, Küfe, Hasır, Meyhane, Bayram, Selma, Seyfi Baba, İstibdad, Kocakarı ile Ömer, Dirvas, Mahalle kahvesi, Köse İmam, Ressam haklı, Ahiret yolu, Bülbül). onbeş şiir, hikâye tarzında, diyaloglu, içinde iki-üç şahsı konuşturan manzumelerdir. Akif, daha sonra da bu tarz manzumeler yazmıştır. Böyle hikâye tarzında konuşmalı manzume tarzı, ilk defa Naci tarafından kullanılmış, fakat bilhassa Fikret tarafından geliştirilmiştir. Fikret de bu tarz şiiri, Fransız şairi François Coppée'den almıştır. Fikret'ten sonra Mehmed Emin ve Akif bu tarz şiiri devam ettirmişlerdir. Onlardan başka da bu tarzda pek çok

şiir yazılmıştır. Bu tarz şiirin başka bir hususiyeti realist olması ve günlük hayat sahnelerini tasvir etmesidir. Burada şairin kendisi değil, başka insanlar bahis mevzuudur. Parnasyenler, romantizme karşı koymak için, şairin ben'ini mümkün olduğu kadar silmişler, objektif şiir kaleme almışlardır. Şairin ben'ini silen bu tarz şiirler lirik olmaktan ziyade didaktik bir mahiyet taşır. Bunlarda ekseriya Coppée'de olduğu gibi, halk tabakasından insanların hayatı bahis mevzuudur. Fakir ve zavallı insanlara karşı merhamet duygusu uyandırdıklarından ictimâî yaralar teşhir olunur. Fikret, Mehmet Emin, Akif, bu hususta birleşirler. Onları, birbirinden ayıran, işlemiş oldukları konulara

bakış tarzı, teknik ve dile hâkimiyettir. Bu tarz şiirlerin başka bir hususiyeti, realist olduğu için, konuşmaların çok tabii olmasıdır. Bu sahada en başarılı olan Akif'tir. Fikret'in diyaloglarında kul-

Akif, tek taraflı bir insan değildir. Bilâkis bir hayli karışıktır. Bir defa Akif'in Tanzimat'tan sonraki birçok Türk şair ve muharriri gibi, birbirine tamamiyle zıt iki temayülü, şarklılıkla garplılığı, yani İslâmiyet ile Batı medeniyetini, kendisine göre birleştirmeğe çalışan bir insan olduğunu belirtelim.

landığı dil, sun'î-dir. Bir balıkçıyı, bir köylüyü, bir düşmüş kadını kültürlü bir şehirli gibi konuşturur. Mehmed Emin, hece veznini kullanabilmek için büyük bir güçlük çekmemiş, bununla beraber, hecede pek normal bir konuşma üslûbu bulamamıştır. Akif'in başarısı, aruz ile günlük konuşma dilini ve cümlesini şiire sokmuş olmasıdır. Ondan önce, hiç bir Türk şairi, aruz ile bu kadar tabii bir dil kullanmamıştır. Akif, aruz veznine ve konuşma diline son derece hâkim bir teknisyendir. Bu bir maharettir. Fakat hakiki şiir bu değildir. Akif, bu tarzda bir piyes yazmış olsaydı, belki büyük bir muharrir olurdu.

I.Safahat'ta hikâye tarzındaki manzumeler üç çeşide ayrılabilir: Birisi ve en çoğu, aktüel ictimâî hayat sahnelerini aksettiren manzumelerdir. Bunlardan en mükemmeli "Meyhane"dir. Bir örnek olmak üzere onu okuyalım:

*Hurûşan bâd-ı süfliyyet derûnundan, kenârından;
Girizân ruh-ı ulviyyet harîminden, civârından.
Çıkar bin nâle-i nevmîd hâk-i ra'sedârından,
İner bin zulmet-i makber fezâ-yı şeb-nisârından.
Gelir feryâdlar ebkem duran her seng-zârından;
Yıkılmış hânümanlar sanki çıkmış da mezârından,
Dehân-ı hasret açmış rahnedâr olmuş cidârından!*

Çöker bir dūd-ı mâtem titreyen kandil-i târından:
Sönüp gitmiş ocaklar yükselir gûyâ gubârından!
Giren bir kerre nâdimdir hayât-ı müsteârından;
Çıkan âvâredir artık cihânın kar ü bârından.
Dökülmüş âb-rûlar bâde-i pesmande hâlinde...
Emek bir münkesir peymânedir saff-ı niâlinde!
Boğulmuş rûh-ı insanî şarâbın mevc-i âlinde.
Nümâyan mel'anet sâkîsinin çirkin cemâlinde!
Ne mâzî var, ne âtî, bak şu ayyâşın hayâlinde...
Zevâl-i ömrü bekler hem şebâbın tâ kemâlinde!
Merâret intubâ' etmiş cebîn-i infiâlinde...
Derin bir iltivânın sîne-i zerd-i melâlinde
Odur ancak hüveydâ ser-nüvişt-i bî-meâlinde,
Müebbed bir de nisyan nazra-i sengîn-i lâlinde.

Canım sıkıldı dün akşam, sokak sokak gezdim;
Sonunda bir yere saptım ki, önce bilmezdim.
Bitince bir sıra ev, sonra bir de vîrâne,
Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhâne:
Basık tavanlı, karanlık, sefil bir dükkân;
İçinde bir masa, yahut civar tabutluktan
Atılma çok ölü görmüş acıklı bir teneşir!
Yanında hurdası çıkmış bir eski püskü sedir.
Sakat, bacaksız on, onbeş hasırlı iskemle,
Kırık dökük şişeler, bir de çinko tepsile,
Beş on kadeh, iki üç testi... Sonra, tezgâhlık
Eden yan üstüne devrilme kirli bir sandık.

Sönük sönük yanıyor rafta isli bir lamba...
Önünde bir küme: Fes, takke, hırka, salta, aba
Kimildanıp duruyorken, sefil bir sohbet,
Bu isli zulmete vermekte büsbütün vahşet:
-Kuzum Dimitri, bu akşam biraz ziyâdece ver...
-Ziyade, anladık amma ya içtiğin şişeler?
-Çizersin...

-Öyle mi? Lâkin silinmiyor çetele!
Bakın tavan, tebeşirden görünmez oldu...

-Hele!

-Bizim peşin paramız... Almadın mı dün kuruşu?
-Ayol, tükendi mezem... Bari koy biraz turşu.
Arattı kendini ustan... Dinince dinlensin!
-Hasan be, sen de nasıl nazlı nazlı söylersin!
Nedir o türkü... Aman başka yok mu? ...Hah, şöyle!
- Ömer ne nazlanıyorsun? Biraz da sen söyle.
-Nevâzil olmuşum, Ahmed, bırak sesim yok hiç...
-Sesin mi yok? Açılır şimdi: Bir imam suyu iç!
-Yarın ne istesin Osman?

-Ne isteyim... Burada!

-Dimitri çorbacı, doldur! Ne durmuşun orada?

-O kim gelen?

-Baba Arif.

-Sakallı, gel bakalım...

Yanaş.

-Selâmünaleyküm.

-Otur biraz çakalım...

-Dimitri, hey, parasız geldi sanma, işte para!

-Ey anladık a kuzum...

-Sar be yoldaşım cigara...

-Aman bizim Baba Arif susuz musuz içiyor!

-Onun bi dalgası olmak gerek: Tünel geçiyor.

-Moruk, kaçınıcı kadeh? Şimdici sızarsın ha!

-Sızarsa mis gibi yer, yatmamış adam değil a.

Yavaş yavaş kafalar, kelleler kızııştı,
Ağız, burun, hele sesler bütün karışmıştı;
Dikildi ağzına baktım, açık duran kapının,
Fener elinde bir erkek, yanında bir de kadın.
Beş on dakika süren bir düşünceden sonra,
Kadın da girdi o zulmet-serâ-yı menfûra.
Gözünde ebr-i teessür, yüzünde hûn-ı hicâb,
Vücûdu ra'ş-e-i nâ-çâr-ı ye's içinde harâb,
Teveccüh eyleyerek sonradan gelen Babaya:

-Demek taşınmalı artık çoluk çocuk buraya!
Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık...
Anan da, ben de, yumurcakların da aç kaldık!
Ne iş, ne güç, gece gündüz içip zıbar sâde;
Sakin düşünme çocuklar aceb ne yer evde?
Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa!
Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!
Zavallı ben... Çamaşır, tahta, her gün uğraş da,
Sonunda bir paralar yok, el elde baş başta!
O tahtalar, çamaşırlar da geçti; yok halim...
Ayakta sallanışım zorladır Hudâ âlim!
Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;
O yavrucakları çıplak, sefil alıştırdın;
Bilir mahalleli kim, aldığın zamanda beni,
Çehiz çimenle donatmıştı beybabam evini.
Ne oldu şimdi o eşya? Satıp kumarda yedin!
Evet, kumarda yedin, hem de karşılarda yedin!
Kızın yetişti, alan yok, nasıl olur ki? Soran
"Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman!"
Diyen kadınlara: "Pek doğru, pek" deyip gidiyor.
Bu söz zavallıyı bilsen ne türlü incitiyor!
Benim güzel meleğim, hiç de tâli'in yokmuş:
Anan benim gibi sersem, babansa bir sarhoş!
Necib de minderi koltukta geldi mektepten...
Demiş ki kalfa: "Sekiz aydır almadım hele ben
Ne haftalık, ne de aylık... Senin baban olacak
Kumarcı, oğlu için âz yesin de tulsun uşak!"
Koğuldum anne! diyip ağlıyor zavallı çocuk...
Ne yapsın annesi? Dünyada bir güvendiği yok!

O bâri bir adam olsun da kalmasın câhil
Demiştin olmadı... Lâkin kabâhat onda değil:
O her sabah okuyordu gürül gürül cüz'ünü;
Ayrılmıyordu kitaptan ne olsa hiç gözünü.
Üç akşam oldu ki yoksun. Necib: Babam nerde?
Ben isterim onu mutlak demez mi? Bak derde!
Sular karardı; bu saatte hiç gezer mi kadın?
O, sarhoşun biri, tut kim sokak sokak aradın...
Nasıl bulursun a yavrum? Yarın gelir belki
Dedim. Fakat çocuğun durmuyordu. Bakım ki
Avutmanın yolu yok; komşunun Hüseyin Ağa'yı
Alıp dolaşmadayım yatsı vakti dünyâyı.
Anam benim gibi evlâd doğurmaz olsaydı,
Bu hâli görmeden evvel gözüm yumulsaydı!
Herif! Şu hâlime bak, merhametli ol azıcık...
Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık.
Efendiler, ağalar, siz de bir nasihat edin,
Sizin de belki var evlâdınız...

-Hasan, ne dedin?

-Bırak, köpoğlu kadın amma çalçeneymiş hâl!

-Benimki çok daha fazlaydı.

-Etme!

-Elbet ya!

Onun için boşadım. Sen işitmedin mi Halim?

-Kadın lâkırdısı girmez kulağıma zâti benim.

Senin kadın dediğin âdeta pabuç gibidir:

Biraz vakit taşınır, sonradan değiştirilir.

Kadın bu sözleri duymaz, tazallüm eylerdi;

Herif mezar taşı tavrıyla sâde dinlerdi;

Açıldı ağzı nihâyet, açılmaz olsa idi!

Taşıp döküldü, içinden şu lâ'net-i ebedî:

-Cehennem ol seni hınzır orospu, git: Boşsun!

-Ben anladım işi: Sen komşu, iyice sarhoşsun:

Ayılıntız şunu yahu!

-İlişmeyin!

-Bırakın!

Herif ayıldı mı, bilmem, düşüp bayıldı kadın! (1)

Bu şiirin baş kısmında eski üslûpta umumî bir tasvir var. Bunu geçiyoruz. Asıl şiir meyhanenin realist tasviri ile başlar. Burada Akif, âdeta bir fotoğraf ile meyhaneyi tesbit eder. Meyhaneyi teşkil eden eşya bir bir sayılmış ve realist sıfatlarla tavsif olunmuştur. Hümanist şiirde tabiat ne kadar mühim bir yer tutarsa, realist şiirde de eşya tasviri o kadar mühimdir. Bunu, meyhanedekilerin konuşmaları takip eder. Burada konuşma tamamıyla hayattan alınmıştır. Hayatın taklididir. Bu da realistlerin bir özelliğidir. Sonra hikâye başlar. Meyhaneye bir kadın gelir. (Kadın, sarhoş kocasına durumunu anlatır, evine, çocuklarına dönmesini

Akif'in başarısı, aruz ile günlük konuşma dilini ve cümlesini şiire sokmuş olmasıdır. Ondan önce, hiç bir Türk şairi, aruz ile bu kadar tabii bir dil kullanmamıştır.

ister). Burada zavallı kadına acıyoruz.

Akif'in diğer sosyal manzum hikâyeleri de bu tarzda yazılmıştır. Bu nevi şiirler, Akif'in bize batıdan gelmiş olan realizmi tamamiyle benimsemiş olduğunu gösterir. Yalnız Akif bu realist metodu, kendi İslâm ahlâkının emrinde, bir vasıta olarak kullanmıştır. Nitekim, daha sonra, Cumhuriyet devrinde, "toplumsal gerçekçiler", aynı realizmi, sosyalist ideolojilere tatbik edeceklerdir.

Akif'in bu davranışı gösterir ki, muhafazakârlık mutlaka eski hayat görüntü ve üslûbunu devam ettirmek demek değildir. Akif, eski kafada bir adam olsaydı, kaside, gazel, mesnevî tarzını devam ettirirdi. Akif, devrin yeni edebiyat şeklini benimsemiştir.

Manzum hikâye tarzında olan şiirlerden ikinci gruba girenler (Kocakarı ile Ömer, Dirvas) gibi İslâm tarihine ait ahlâkî mânâ taşıyan bir fıkrayı anlatır. "Ressam haklı" isimli şiiri, güldürücü bir şiirdir. Bir ressam ile alay eder. Şu noktayı işaret edelim, Akif'in birçok şiirlerinde bir "humour", güldürücü bir taraf vardır. Akif, çok ciddi bir şair olmakla beraber, latîfeden de hoşlanır. Zaten realizmin hususiyetlerinden biri, mizahî olmasıdır. O devirde Hüseyin Rahmi, realist ve komik romanlar yazmıştır.

Birinci Safahat'ta, hikâye tarzında olmayan şiirleri dinî, fikrî, tasvirî olmak üzere üç kısma ayırabiliriz. Bunlardan "Kör Neyzen" (s. 76-78), "Yemişçi İhtiyar" (s. 15-) başlıklı şiirler de Fikret'in portre tarzındaki şiirlerini hatırlatır. Bunlarda da merhamet temi esastır. Şair, Kör Neyzen ile Yemişçi İhtiyarın portrelerini tasvir ederek okuyucuda merhamet hisleri uyandırır. Safahat'ın ilk şiirini teşkil eden "Fatih Camii" tasvirî metod ile dinî duyguyu birleştirir. Akif'in İbrahim Bey isimli, faziletli bir baytar arkadaşının ölümü dolayısıyla yazmış olduğu uzun şiir de Fikret'in "Aveng-i Tesâvir" isimli, bir şahsın maddî ve manevî portresini çizen şiirlerini hatırlatır. Geriye kalan dinî ve fikrî şiirlere gelince, "Tevhid yahut Feryad" isimli manzume Akif'in din duygusunu aksettirmesi bakımından dikkate şayandır.

İslâm şairleri, asırlarca Tanrı'yı yücelten şiirler yazmışlardır. Bunlarda Tanrı, kâinatı mükemmel şekilde yaratmış, nizama sokmuş, âdil bir varlıktır. Kâinatta abes bir şey yoktur. Eskiler,

*Eskiler,
tevekkül felsefesi
ile bu yolu tercih etmişlerdi.
Halbuki Akif, tevekkül ve ataletin
düşmanıdır. Allah insanın aktif, bulucu,
yaratıcı bir mahlûk olduğuna kanidir. Akif'in
en müsbet taraflarından biri realistliği ile
birlikte aktif insan fikridir. Bu iki
görüş de bizebatıdan
gelmiştir.*

hayat ve Tanrı karşısında içlerinde hiç bir şüphe hissetmezler. Bunun sebebi, eskilerin dünyaya fâni bir gözle bakmaları, hayat üzerinde düşünmemeleridir. Tanzimat'tan sonra, garptan gelen tesirler dolayısıyla edebiyatçılar, dünyaya ve hayata bakıyorlar; yeryüzündeki tezat ve faciayı görüyorlar; eski nizamlı ve ahenkli dünya fikri sarsılıyor. Hayat karşısında duyulan bu ilk trajik hissi biz, Akif Paşa'nın "Adem Kasidesi"nde buluyoruz. Daha sonra Ziya Paşa, "Terci-i Bend" isimli şiirinde, kâinat ve dünyanın akıl almaz tezatlarla, facialarla dolu olduğunu ortaya koyuyor. Garptan gelen felsefe cereyanları karşısında, eski iman sarsılıyor. Hattâ, dinsizliğe doğru bir temayül başgösteriyor. Fikret, ilkin bir boşluk hissi kapılıyor, sonra dinsizliğe kadar gidiyor. Fikret "İnanmak İhtiyacı" (2) isimli şiirinde, tam bir ruh bürhan geçiriyor:

*Bütün boşluk: Zemîn boş, âsuman boş, kalb ü
vicdan boş*

diyor.

II. Meşrutiyet devrinde, Türk cemiyetinde dinî inançlar bir hayli sarsılmıştır. Akif'in içinde birbirine zıt iki temayül vardır. O, bir taraftan çocukluğunda dinî bir terbiye almıştır. Fakat öbür yandan garplı fikirlerin tesiri altında idi. Realist oluşundan dolayı, hayatın facialarını, abesliğini çok yakından görüyor, âdil bir Tanrı fikri ile hayatta görülen haksızlıklar arasındaki tezat karşısında Akif de bir hayli bocalıyor; şüpheye düşüyor, hattâ isyana kadar gidiyor.

Nasıl oluyor da, her şeyi gören, bilen, âdil ve Rahîm Tanrı, yeryüzünde vukua gelen facialar karşısında seyirci kalıyor, onlara müdahale etmiyor? "Tevhid" şiirinin ikinci başlığı "Feryad" adını taşıyor. Bu, çok mânâlıdır. Akif, din duygusu bakımından tam bir huzur içinde değildir. Çünkü hayatta gördüklerini Rahîm ve âdil bir Tanrı fikri ile telif edemez. Akif bu cephesiyle eskilerden tamamiyle ayrılır. Bu şiirinde meselâ

şöyle diyor:

*Bir sahne demek âleme pek doğrudur elbet;
Ancak görülen vak'aların hepsi hakikat.
Her öyle vakayı ki temâşası hazindir,
Ahen-i tarab-sâzı bütün âh ü enîndir!*

Bu dünya faciasını, nasıl izah etmeli? Bu mesele karşısında Akif, eski bir delile başvuruyor. Bu tezatlar bizzat Tanrı'nın işidir:

*Cânileri, katilleri meydâna süren sen;
Cânideki, katildeki cür'et yine senden!
Sensin yaradan, başka değil, zulmeti, nûru;
Sensin veren ilham ile takvâyı, fücûru!*

Dünyada iyilik ile beraber kötülüğün sebebi Tanrı'dır. Dahası var: Dinsizler. Bu görüş zaviyesine göre, dinsizleri dinsiz yapan da Tanrı'dır. Akif, burada Fikret'in "boşluk" şiirine temas ederek şöyle diyor:

Baştan başa "boşluk" şu semâlar, şu zemînler

Neticede Akif, dindarlık ile dinsizliği birleştiriyor ve ikisi de Tanrı'nın işidir:

*Mülhid de senin, kalb-i muvahhid de senindir;
İlhâd ile tevhid nedir? Menşei hep bir.*

Fakat böyle demekle mesele halledilmiş olmuyor. Tanrı, zaten bu tezatları yaratmış, Şiir, bir cevap ile değil, bir sual ile sona eriyor:

Öyleyse nedendir bu tefâvüt ara yerde?

Dindarların dinsizlerden üstünlüğü, istikbalde bir saadete kavuşma ümididir. İşte buna "iman" denilir. İmansız, âhirete inanmadığı için bedbahttır, bezgindir:

İmansız olan paslı yürek sînede yüküdür!

Eskiler, Mevlânâ ve Yunus Emre gibi büyük mutasavvıflar, tezat yani kesret ile vahdet arasında bir köprü kurmuşlardır. Tanrı, kâinatta bin bir şekilde tecelli ediyordu. Onlar, bu tezadı tecelli fikriyle uzlaştırarak "sevgi" ve "barış" fikrine ulaşmışlardı. Fakat insan düşmanını nasıl sevebilir? Bir dindar, bir dinsize nasıl, kendisi gibi Tanrı'nın tecellisi nazarı ile bakabilir? Mevlânâ ile Yunus'un büyüklükleri işte buradadır. Onlar, öylesine geniş bir görüşle bakıyorlardı ki, kâfirleri de, dost telâkki ediyorlardı. Yunus:

Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan

Sözde müslüman olsa hakîkatte kâfirdir diyordu. Yenilerden, hemen hiç bir Türk aydını bu mertebeye ulaşmamıştır. Akif de bu fikre yaklaşıp beraber, başka şiirlerinde onu bırakır, içindeki kin, nefret ve düşmanlığa mâni olamaz. Bunun sebebi, Akif'in esas itibariyle dünyevî bir şair olmasıdır. Onu en çok ilgilendiren öbür dünya değil, bu dünyadır. Akif, sosyal realist bir şairdir. Dinî duyguları da mümkün mertebe bırakmamağa çalışır. Fakat bunlar arasında tamamiyle insicamlı bir terkibe ulaştığını söyleyemeyiz.

Bu şiirinde Akif, hayatın tezatlarını tanıtırken bir ara:

Cebrî değilim... Olsam İlâhî ne suçum var?

der. Her şeyi Tanrı'nın eseri olarak görmek insanı "cebrî" bir hayat görüşüne götürür. Bu dinî bir determinizmdir. Bu görüş kabul olunursa, fenalıklar karşısında atıl kalmak lâzım gelir. Nitkim, eskiler, tevekkül felsefesi ile bu yolu tercih etmişlerdi. Halbuki Akif, tevekkül ve ataletin düşmanıdır. Allah insanın aktif, bulucu, yaratıcı bir mahlûk olduğuna kanidir.

Tanzimat'tan sonra, Türk cemiyetine giren en mühim fikirlerden biri, hür ve aktif insan fikridir. Bu fikri, ilk defa Namık Kemal belli bir şekilde ortaya koymuştur. Bu fikir zamanla gelişmiş, Fikret'te insan "rabb-ı mümkünat" şekline girmiştir. İnsan yeryüzünün tanrısıdır. Promete tipi bunun örneğidir.

Akif'in insan görüşü de aktiftir. Yani Namık Kemal ve Fikret'inkine yakındır. Bunu birinci Safahat'taki "İnsan" isimli şiir açıkca ortaya koyar:

*Haberdar olmamışsın kendi zâtından da hâlâ sen,
"Muhakkar bir vücudum" dersin ey insan fakat bilsen.
Senin mahiyyetin hattâ meleklerden de ulvîdir:
Avâlim sende pinhandır, cihanlar sende matvîdir.
Zeminlerden, semâlardan taşarken feyz-i Rabbânî,
Olur kalbin tecellî-zâr-ı nûra nur-ı Yezdânî
Musaggar cirmin amma gaye-i sun'-ı İlâhîsin;
Bu haysiyyetle pâyanın bulunmaz, bi-tenâhîsin!
Edîb-i kudretin beytül'-kasîd-i şî'ri olmuşsun;
Hakûm-i Fıtratın bir anlaşılma sırrı olmuşsun.
Esîrindir tabiat, dest-i teshîrindedir eşya;
Senin ahkâmının münkadıdır, mahkûmudur dünya.
Bululardan savâik sayd eder irfân-ı câlâkın;
Yerin altında madenler bulur nakkad idrâkin.
Denizler bisterindir, dalgalar kahvâre-i nâzın;
Nedir dağlar, semâ-peymâ senin şehbal-i pervâzın!
Hava, bir refref-i seyyal-i hükmündür ki bir demde,*

*Olur dem-sâz-ı âvâzın bütün aktâr-ı âlemde.
Dayanmaz piş-i ikdamında mani'ler müzahimler;
Kaçar, sen rezm-gâh-ı azme girdikçe, muhacimler.
Karanlıklarda gezen, şeb-çerâğın fikr-i hikmettir,
Ki her işrakı bir sönmez ziyâ-yı sermediyyettir;
Susuz çöllerde kalsan, bedrekan ilham-ı sa'yindir
Ki her hatvende eyler sâye-küster vâhalar zâhîr
Ne zindanlar olur hâil, ne menfâlar, ne makteller...
Yürürsün sedd-i râhın olsa hattâ âhenin eller.
Yıkar bârû-yı istibdadı bir âsûde tedbîrin;
Semâlardan inen te'yidisin gıyâ ki Takdir'in!
Taharrîden usanmazsın, teâliden teâlîye
Atıldıkça, "Atılsam şimdi, dersin, başka âtiye!"
Senin en şanlı eyyâmında, en mes'ud hâlinde,
Bir istikbâl-i dîrâdûr vardır hep hayâlînde.
O istikbâledir sevkın, odur ma'suk-ı vicdanın,
O kudsî neşvenin şeydâ-yı bî-ârâmur cânın.
O şevkın dâim ilcâsıyla seyrin ıstırâdır;
Terakki meyli artık fıtratında rûh-ı sâîdir!
Bütün esrar-ı Hilkat'ten haberdar olmak istersin.
Bu gaybistân-ı hiçâhîçten kurtulmak istersin.
Meâdın, mebdein, halin ki üç müdhiş muammadır...
Durur edvâr-ı müstakbel gibi karşında hep hâzır.
Koşarsın bunları sevdâ-yı idrâkiyle durmazsın,
Hakîkatten vелеv bir şemme duymazsan oturmazsın.
Serâir perde-pûş-ı zulmet olsun varsın isterse...
Düşünmez düştüğün yeldâ-yı hurman ruhunu ye'se.
Emel, meş'âl-keşin bir reh-nümâ hem-râhın olmuşken,
Tehâşî eylemezsin sîne-i deycûra girmekten,
Gelip bir gün tecelli etse mahiyyât-ı masnuât,
Taharrîden geçer, bir dem karar eyler misin? Heyhat!
Tutar mahiyyet-i sâni, o en heybelli mahiyyet
Olur âteş-zen-i ârâmın, artık durma cevân et!
Tevakkuf yok seninçin, dâimî bir seyre tâbisin...
Ne zira hâle râzısın, ne müstakbelle kanisin!
Dururken böyle bî-pâyân terakki-zâr karşısında;
Nasıl dersin ya "Pek mahdud bir cirmim" tutarsın da
Meleklerden büyük, hem çok büyük tebcile mazharsın:
Tekâlifin emanet-gâhısın bir başka cevhersin!
Hayatın eksik olmazken ağır bin bârı arkandan;
Ölümler, korkular savlet ederken hepsi bir yandan;
Şedâid iktihâm etmekte müdhiş bir mekân etle,
Yolundan kalmayıp dâim gidersin... Hem ne sür'atle!
Senin bir nüsha-i kübrâ-yı Hilkat olduğun elbet,
Tecelli etti artık; dur, düşün öyleyse bir hükmet:
Nasıl olmak gerektir şimdi e'falin ki, hem-pâyen
Behâim olmasın, kadrin melâikden muazzezken?*

Akif'in en müsbet taraflarından biri realistiği ile birlikte aktif insan fikridir. Bu iki görüş de bize batıdan gelmiştir. Akif, bu fikirler vasıtasıyla,

eski din ve hayat görüşünden tamamiyle ayrılır, modernlerle birleşir.

Birinci Safahat'ta Akif'in, II. Meşrutiyet inkılabını müsbet şekilde karşıladığını gösteren iki şiir vardır. Bunlardan biri "İstibdad", ikincisi "Hürriyet" adını taşır. Bu iki şiir Akif'in koyu bir istibdad aleyhdarı ve hürriyet âşığı olduğunu gösterir. Bu bakımdan o da Fikret gibi, Namık Kemal yolundadır.

Birinci Safahat'ın tedkikinden çıkan neticeyi kısaca hülâsa edelim:

1. Akif, burada Fikret'in açtığı merhamet temini ihtiva eden veya sosyal yaraları ortaya koyan manzum hikâye tarzında şiirler yazıyor.

2. Tip, dekor, diyaloglarında realist bir metod takip ediyor.

3. Din görüşünde, eskilerden ayrılıyor. Tanrı fikri ile hayatın faciaları arasındaki tezdâdî derinden

hissediyor; Tanrı ve dünya meselesini ortaya koyuyor; fakat halledemiyor. Sadece, bir mümin olarak imanını muhafaza ediyor.

4. Esas itibarıyla dünyevî ve ictimâî meselelere karşı alâka duyan Akif, aktif bir insan görüşünü benimliyor.

5. İstibdada karşı cephe alıyor ve hürriyeti müdafaa ediyor.

Tamamiyle metne dayanan bu objektif araştırma, Akif hakkında beslenen iki fikre de zıt bir Akif ortaya çıkarıyor. Acaba, daha sonraki eserlerinde Akif, bu fikirlerini terketmiş veya değiştirmiş midir? Yoksa, onları geliştirmiş midir? Diğer eserlerini inceleyerek bu sorunun cevabını verebiliriz.

1. Safahat, (Birinci Kitap), 10. baskı, İstanbul 1975, s. 38-43.

(Zikredilen sahife numaraları bu baskıya aittir).

2. Rûbab-ı Şikeste, s. 219-220